

DYNAMIKA A SYNTÉZA DRUHOV UMENIA V UMELECKEJ KULTÚRE SOCIALIZMU

VADIM PETROVIČ MICHAŁOV, Ústav filozofie, Akadémia vied USSR, Kijev

MICHAŁOV, V. P.: The Dynamics and Synthesis of Species of Art in Socialist Culture. *Filozofia* 39, 1984, No. 2, p. 169.

The author examines factors of the dynamics of species of art in socialist realism which exert influence upon acquiring of independence and synthesis, on mutual interaction of species within the system itself. The acquiring of independence and synthesis have still kept their significance for development of art, they secure its preservation as a system of species, however, they manifestate themselves in a new quality which is intrinsic to socialist realism.

Principiálne nový charakter rozvoja umenia v komunizme vyžaduje osobitné skúmanie faktorov, ktoré vplývajú na dynamiku jednotlivých druhov umenia. Ak budeme hovoriť o základných tendenciách v systéme druhov umenia v tomto období, ako správne sa ukáže presvedčenie o harmonickom vývine všetkých druhov, o ich aktuálnosti a reprezentatívnej úlohe, ktorá je pre všetky druhy spoločná. Väčšina zákonitostí umenia komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie sa prejavuje už v štúdiu rozvinutého socializmu. Práve v období socializmu sa tvoria základy novej budúcnosti, určuje sa perspektíva komunistickeho umenia. Preto komplex faktorov, ktoré podmieňujú dynamiku druhov umenia v podmienkach rozvinutého socializmu, si musí zachovať svoju úlohu aj v budúcnosti, hoci, ak berieme do úvahy súčasné procesy v umení, musíme nevyhnutne dať do súvislosti možnosti, ktoré sa stanú skutočnosťou v budúcnosti s reálnymi možnosťami v súčasnej etape.

Keď K. Marx opisoval tri stupne spoločenského vývinu, spájal s komunistickou spoločensko-ekonomickou formáciou vznik slobodnej individuality, založenej na univerzálnom rozvoji indivíduí a ukázal na nevyhnutnosť premeny kolektívnej produkcie na majetok spoločnosti. Zvláštnosti tohto spôsobu výroby v konečnom dôsledku určujú aj základné odlišnosti vo vývine druhov umenia v komunizme od všetkých ostatných spoločensko-ekonomických formácií. [1, s. 101] Sociálno-ekonomické podmienky, pre ktoré vytvorila predpoklady Veľká októbrová socialistická revolúcia, pomáhali prekonávať antagonizmus v sociálno-triednych protirečeniach, čo viedlo k humanizácii spoločenského života a predovšetkým k humanizácii samej výroby. Kolektívne formy spoločenského života, úsilie o humanizáciu všetkých sfér bytia vyžadovali aj adekvátne formy výchovy nového subjektu.

Spôsoby formovania nového subjektu podmieňuje vysoký cieľ — „návrat človeka k sebe samému“. „Komunizmus“, píše K. Marx, „znamená pozitívne zrušenie súkromného vlastníctva — toho sebaodcudzenia človeka — a v dôsledku toho skutočné privlastnenie si ľudovej podstaty

človekom a pre človeka; a preto úplný a vedomý návrat človeka k sebe samému ako k človeku spoločenskému, t. j. ľudskému.“ (3, s. 588)

Adekvátnou formou výchovy nového subjektu je preto spoločenská forma, slobodná asociácia, kolektív, v ktorom sa vedome uchovávajú a rozmnožujú hodnoty dosiahnuté predchádzajúcim vývinom. Ak tieto marxistické tvrdenia uplatníme na proces vývinu umenia, čo je správne, lebo hovoríme o všetkých sférach ľudskej činnosti, všimneme si nevyhnutnosť uchovania a rozvíjania umenia v celej mnohotvárnosti jeho druhov. Táto myšlienka je o to presvedčivejšia, o čo viac sa chápe celostnosť človeka ako spôsob sebapotvrdenia a sebarealizácie vo svete. Perspektíva rozvoja výroby diktuje nový typ historicky nevyhnutnej činnosti — činnosti celostnej. Preto spoločenská potreba premeny každej individuálnej práce na vysoko produktívnu prácu nachádza svoje uskutočnenie v potrebe všestranného rozvoja subjektu, v rozvoji všetkých tých schopností človeka, ktoré v dôsledku spoločenskej deľby práce v kapitalistickej spoločnosti nemali dostatočný základ pre svoje uplatnenie.

Všestrannosť a celostnosť človeka chápaná z takéhoto aspektu, vyžaduje aj kolektívne zachovanie sumy vedomostí, ktoré ľudstvo nazhromaždilo, zachovanie rozmanitosti citového vzťahu ľudí k svetu, osvojenia ľudskej citovosti v jej celostnosti. „Preto“, píše K. Marx, „odstránenie súkromného vlastníctva znamená úplnú emancipáciu všetkých ľudských citov a vlastností; no takouto emancipáciou je najmä preto, lebo city a vlastnosti sa stávajú ľudskými tak v subjektívnom, ako aj v objektívnom význame.“ (3, s. 592)

V tomto zmysle umenie ako vyjadrenie a rozvíjanie ľudskej citovosti získava iný význam. Je spredmetnenou históriou ľudských citov a spôsobom ich formovania, ktorý v súčasnosti závisí od nových sociálnych potrieb všestranného a celostného rozvoja človeka. Preto, na jednej strane, umenie je organickým prvkom systému formovania človeka, na druhej strane je univerzálnym ormujúcim začiatkom.

Univerzalizmus komunistického umenia sa prejavuje, po prvé, v jeho všeobecnom, nadnárodnom význame, po druhé, v jeho všestrannom druhovom vývine, po tretie, v jeho postupnej premene na masovú činnosť. Ak chápeme umenie ako formu vyjadrenia univerzálnej citovosti, estetického vzťahu v jeho ozajstnej celostnosti, nemôžeme vydeliť jeden z druhov umenia ako reprezentatívny. Všetky druhy umenia svojím všeobecným významom pre formovanie človeka, vzájomným pôsobením v procese uspokojovania univerzálnych estetických a umeleckých potrieb spoločnosti, v konečnom dôsledku odrážajú univerzálnosť výrobnej formy, na báze ktorej sa rozvíja univerzálna citovosť a ucelenosť estetického vzťahu človeka k svetu.

Iba umenie komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie samým spôsobom svojho jestvovania a fungovania, spolu s inými formami pôsobenia na človeka, zaisťuje celostnosť a všestrannosť rozvoja osobnosti.

Práve na tejto vývinovej etape sa po prvý raz odhaľuje možnosť prekonať protiklad medzi podstatou estetickéj činnosti a najdôležitejšími formami jej realizácie v kultúre, medzi umeleckým ideálom harmonického, celistvého človeka a reálnou ľudskou životnou činnosťou.

Riešenie týchto protirečení medzi umením a skutočnosťou prebieha v procese komunistickej výstavby a má praktický charakter. Presne tak sa v praxi riešia aj úlohy rozvoja samého umenia a jeho jednotlivých druhov — vo vzájomnom pôsobení a komplexne. To umožňuje hovoriť o prekonaní umeleckej jednostrannosti v ľudskom vývine. Konkrétne praktické opatrenia, podmienky socialistickej spoločnosti odhaľujú perspektívy uskutočnenia objektívneho procesu „zbierania hraníc“ profesionálnej umeleckej tvorby, perspektívy odstránenia rozdielov medzi profesionálnou a masovou tvorbou, praktického osvojenia umeleckej sféry osobnosťou, obohatenia ľudskej citovosti stále novými typologickými formami.

Komplexné pôsobenie všetkých druhov umenia a zmeny v štruktúre ľudskej citovosti sprevádzajú zmeny v systéme potrieb. Diapazón potrieb sa stáva širším a rozvíjajúce sa potreby spätne stimulujú rozvoj, rozšírenia a komplexné pôsobenie jednotlivých druhov umenia. Zrejmé vzájomné spojenie všetkých prvkov daného procesu diktuje nevyhnutnosť zdokonaľovať jednotlivé ohniská tejto reťaze i kultúry vcelku, čo súhlasí s cieľmi a úlohami komunistickej výchovy.

Pravda, ešte je zavčasu hovoriť o úplnom prekonaní jednostrannosti vo vývine druhov umenia a umeleckej jednostrannosti v estetickéj výchove, ktorá je s ňou spojená. Má to objektívne i subjektívne príčiny. Hlavná z nich sa skrýva v protirečivosti estetického vzťahu ku skutočnosti ako jedného zo spôsobov aktívneho tvorivého pretvárania sveta. Toto pretváranie je z hľadiska spoločnosti nevyhnutné a vzniká nezávisle od vôle a vedomia ľudí, no jestvuje vždy v osobnostnej forme. Osobnostná forma estetického vzťahu určuje, že človek môže žiť aj bez toho, aby tvorivo pretváral svet: Aktívny tvorivý vzťah ku skutočnosti nie je materiálnou nevyhnutnosťou jeho individuálneho bytia. To sa prejavuje aj vo vzťahu k druhom umenia. Na jednej strane osobnostná forma estetického osvojovania skutočnosti je spojená s istou ľubovôľou v umeleckých záujmoch a sťažuje usmerňovanie potrieb v sfére umeleckej kultúry. Na druhej strane prítomnosť dostatočne veľkej skupiny ľudí, ktorí neprpisujú význam všestrannému estetickému sebarozvíjaniu, vedie k tomu, že sa intenzívnejšie rozvíjajú umenia v systéme prostriedkov masovej komunikácie než tie, ktoré s nimi nie sú spojené. Prostriedky masovej komunikácie berú na seba úlohu aktívnej stránky v procese styku s recipientom a prehlbujú záujem o tie druhy umenia, ktoré sa odovzdávajú recipientovi cez ich kanály. Zároveň napomáhajú formovať pasívny vzťah k iným druhom umenia. Treba si však uvedomiť význam druhov, ktoré sú späté s prostriedkami masovej komunikácie v súčasnej etape svetového kultúrneho procesu.

Plánovanie socialistickej kultúry umožňuje vyhnúť sa najzhubnejším dôsledkom spomenutého rozdelenia záujmov, napriek tomu však nebezpečenstvo nerovnomerného rozdelenia potreby jednotlivých druhov umenia je dosť veľké. Už z týchto tvrdení je jasné, že záujem o druhy umeleckej činnosti i ich potreba sa utvárajú v dialektickej súčinnosti objektívnych a subjektívnych faktorov. K objektívnym faktorom patria: sociálne a kultúrne podmienky života ľudí, ktoré umožňujú prístup k umeniu, štátna politika v oblasti umeleckej výchovy, výučba a vzdelávanie prispievajúce k rozvoju všetkých druhov umenia a k formovaniu záujmu o ne; možnosti rozvoja materiálnej základne a kanálov šírenia rôznych druhov umenia; dôsledné a pravidelné plánovanie v oblasti umeleckej kultúry. Medzi subjektívne faktory, ktoré majú vplyv na záujem o rôzne druhy umenia, patria: individuálne a psychologické vlastnosti osobností; jej umelecké sklony a intelektuálne možnosti vyškolenia v oblasti umenia, rodinné tradície estetickej a umeleckej výchovy; stupeň spoločenskej a umeleckej aktivity osobnosti; umelecká orientácia najbližšej skupiny vplyvu; príslušnosť alebo nepríslušnosť k niektorej z umeleckých profesií.

V podmienkach rozvinutého socializmu je dôležitý a hlavný predovšetkým vplyv objektívnych faktorov na subjektívne, čo umožňuje počítat s tendenciou harmonického vzťahu človeka k rôznym druhom umenia.

Celkom iná situácia v porovnaní s doterajšími dejinami umenia sa vytvára v štruktúre komunikácie, kde umenie má významnú úlohu.

Komunistický spôsob výroby podmieňuje nový typ komunikácie, ktorý nepodlieha každému jednotlivému individuu — ako v podmienkach buržoáznej spoločnosti, ale všetkým spolu, kolektívu, pričom kolektív sa vyvíja na rozdiel od predchádzajúcich spoločenských foriem na báze zdôvodneného úsilia o reálnu sociálnu a kultúrnu jednotu. „Iba na tomto stupni“, písali K. Marx a F. Engels, „tvorivosť sa zhoduje s materiálnym životom, čo vyhovuje premene individuí na celostných jedincov a odstráneniu každej živelnosti. Presne tak si navzájom zodpovedá premena práce na tvorivosť a premena niekdajšieho vynúteného styku na taký styk medzi ľuďmi, na ktorom sa individua zúčastňujú ako také.“ (2, s. 69)

Do akej miery budú mať v komunizme všetky formy medziľudského styku spoločenský charakter, do takej miery aj umenie s jeho unikátnou schopnosťou pripojenia človeka k sociálnym a kultúrnym hodnotám získa osobitný význam. Pritom čím harmonickejšie sa rozvíja celý systém druhov umenia, tým väčší dŕapazón hodnôt týkajúcich sa zmyslu života zahŕňa do oblasti medziľudských stykov.

Zdá sa nám, že je nesprávne hovoriť o najaktuálnejšom druhu umenia alebo o aktuálnych druhoch umenia v komunistickej formácii. Iba ak by sa pod aktuálnym druhom nechápal druh umenia, ktorý je najpopulárnejší v jednotlivéj etape, ale taký, ktorý je organizačne najak-

tívnejší a ktorý dokáže hlboko vyjadriť rôzne aspekty ľudskej komunikácie. V takom zmysle všetky druhy umenia majú byť aktuálne, lebo každý z nich tvorí základňu pre dorozumenie medzi ľuďmi, každý po svojom zdokonaľuje techniku ľudských citov.

V súčasnosti sa táto perspektíva zaktualizovania všetkých druhov umenia starostlivo skúma, hoci by bolo ešte priskoro hovoriť o definitívne ukončenom procese. Za týmto boomom, ktorý vznikol vo vzťahu k najlepším múzeám, architektonickým pamiatkam, divadlám, festivalom klasickej hudby nemožno zároveň nevidieť tendenciu vyrovnávať záujem o rôzne druhy umenia. Mimochodom, z mnohých výskumov a ankiet jasne vyplýva, že za prestížne druhy umenia sa spravidla pokladajú tradičné druhy, a to v omnoho väčšej miere ako „masové“ druhy. To taktiež svedčí o raste aktuálnosti „starých“ druhov umenia. Túto tendenciu by malo napokon podporovať samo umenie. Treba rozšíriť sféru pôsobenia tradičných druhov umenia, maximálne ho priblížiť dedinskému obyvateľstvu a obyvateľom malých miest, zvýšiť umeleckú úroveň tých kolektívov a jednotlivých majstrov, ktorí pracujú v oblasti umenia v poľnohospodárskych oblastiach a provinčných mestách, zvýšiť zodpovednosť umeleckých kolektívov z hlavného mesta za úroveň zájazdových vystúpení a za úroveň hostovania vo vzdialených častiach krajiny.

Existuje aj iné hľadisko, z ktorého sa skúma aktualizácia všetkých druhov umenia a ktoré je taktiež spojené s kolektívnym charakterom medziľudského styku v socializme. V systéme tohto styku sa v umení realizuje osobitný druh kontaktu medzi umelcom a recipientom.

Ak hovoríme, že za socializmu sa človek mení na subjekt umeleckej tvorby, najčastejšie máme na mysli jeho účasť na amatérskej ľudovej umeleckej tvorivosti. Pritom však netreba zabúdať na jeho účasť v profesionálnej umeleckej tvorbe, ktorá má úplne novú kvalitu, vlastnú iba umeniu socialistického realizmu a závisiacu práve od charakteru spoločenského styku. Široký spoločenský záujem o umenie, v rámci ktorého recipient vystupuje ako poradca umelca, je pozoruhodnou črtou sovietskeho umenia, ktorou sa líši od umenia minulosti. Aj tento jav je spojený s predstavou o kolektívnej tvorbe, o vzájomnej výmene obrazov a myšlienok rôznych ľudí. K základným charakteristickým črtám každého sovietskeho umelca, ktoré sa prejavujú v procese jeho komunikácie s auditóriom, patrí hrdý pocit, že prežitý život je naplnený spoločenským obsahom. Dialektika ľudskej činnosti je historickým výsledkom, ktorý vznikol v podmienkach sovietskej reality.

Činnosť, aktívny charakter tvorby umelca sa stretáva s rovnako aktívnym vzťahom recipienta, pre ktorého celá sféra umenia postupne nadobúda osobnostný zmysel, stáva sa javom, na ktorom je vo vyššom stupni zainteresovaný. Z tohto hľadiska možno pochopiť ten prúd listov adresovaných umelcom, popularnosť stretnutí s umelcami, obľúbenosť večerov otázok a odpovedí, besied s jednotlivcami i celými umeleckými kolektívami, osobitnú pozornosť venovanú prednáškam o umení a živej

umeleckej kritike. Najčerstvejším svedectvom nového typu komunikácie medzi umelcom a recipientom je premena piesne, ktorú vytvorili profesionálni umelci — skladateľ a básnik, na ľudovú pieseň.

Podobný typ komunikácie medzi umelcom a publikom sa výrazne líši od ich vzájomných vzťahov vo všetkých predchádzajúcich spoločensko-ekonomických formáciách. Líši sa, po prvé, tým, že organicky v sebe zahŕňa kolektívny charakter styku s umením a kombinuje ho s individuálnym vnímaním umenia a jeho výkladom. Úloha socialistického umenia spočíva vo formovaní individuálnosti, výnimočnosti človeka, no vždy ako spoločenskej, kolektívnej bytosti. „Iba v kolektíve“, písali K. Marx a F. Engels, „jednotlivec získava prostriedky, ktoré mu dávajú možnosť všestranného rozvoja svojich predpokladov a iba v kolektíve je možná osobná sloboda.“ [2, s. 175] Univerzálny rozvoj individuálnosti je zároveň rozvojom kolektívnosti a vytvára nové podmienky formovania individuálnosti. Práve na tomto základe vzniká principiálne iný spôsob pôsobenia umenia, v ktorom sa vo vyššom stupni prejavuje osobná sloboda človeka, odhaľuje sa jeho individualita, nevyhnutná činnosť socialistického kolektívu. Po druhé, aktívny styk s umením sa stále častejšie vytvára na princípoch dobrovoľnosti. Namiesto povinnosti, nevyhnutnosti umeleckej výchovy nastupuje slobodné vyjadrenie vlastnej vôle, seba výchova, ktorá vzniká ako výsledok vnútornej potreby človeka. Seba výchova je v priamom spojení s celospoločenskou orientáciou, ktorá sa týka cieľov formovania osobnosti prostredníctvom umenia, pretože sebarealizácia človeka sa uskutočňuje na základe harmónie medzi osobnosťou a spoločnosťou, na základe rozvíjajúcej sa sociálnej a kultúrnej jednoty. A napokon, po tretie, treba osobitne ešte raz zdôrazniť, že styk s umením umožňuje prekonať umeleckú jednostrannosť, ktorá bola človeku vlastná vo všetkých predchádzajúcich spoločensko-ekonomických formáciách. V umení socialistického realizmu sa vedome uskutočňuje úloha rozvíjania všetkých druhov umenia, čo svojím spôsobom vedie človeka k osvojeniu systému umeleckých druhov vcelku.

Prirodzeným výsledkom procesu styku umelca s publikom v socialistickej kultúre je stále hlbšie vzájomné porozumenie. Vzájomné porozumenie je nevyhnutnou podmienkou, aby si človek mohol osvojiť systém druhov vcelku, a aby jednotlivé druhy umenia efektívne pôsobili.

Už v prvých rokoch po revolúcii V. I. Lenin zdôraznil požiadavku uskutočniť jednu z najdôležitejších úloh kultúrnej výstavby: priblížiť ľud umeniu a umenie ľudu. Vzájomné porozumenie medzi umelcom a publikom sa dosahuje v procese, ktorý predpokladá zabezpečenie prístupu pracujúcich k umeniu, všefudové vzdelávanie v oblasti umenia a formovanie aktívneho vzťahu k umeniu. Najdôležitejšou úlohou kultúrnej revolúcie, ktorá sa nachádza v strede pozornosti politiky komunistickej strany a sovietskeho štátu v oblasti kultúry, je upevnenie pozície socialistickej ideológie vo všetkých sférach duchovného života našej spoločnosti, vedeckého, marxisticko-leninského svetonázoru ako ideového zá-

kladu kultúrno-tvorivej činnosti celého národa. Sociálno-kultúrne ciele, ideovo-politické, mravné a estetické ideály, ktoré spájajú sovietskych umelcov s ich čitateľmi, divákmi, poslucháčmi, sa upevňujú a rozvíjajú spolu s ideovo-estetickými princípmi umeleckej tvorby, zahrnutými v metóde socialistického realizmu.

Metóda socialistického realizmu stelesňuje ideovo-estetické princípy umeleckej tvorby, ktoré zabezpečujú vzájomné porozumenie medzi umením a publikom a zároveň toto vzájomné porozumenie rozvíjajú a prehlbujú. Čím hlbšie preniká metóda socialistického realizmu do tvorby umelcov, čím viac sa vykryštalizujú jej základné črty, tým prístupnejším a pochopiteľnejším sa javí umenie ľudu, tým širšie masy sa zúčastňujú na jeho spoluvytváraní. Je to reálna cesta k zmene umenia na univerzálnu tvorivú činnosť mas.

Z toho, čo sme povedali, je zrejмый význam rozvoja metódy socialistického realizmu ako jedného z najpodstatnejších faktorov dynamiky umenia vcelku i jeho jednotlivých druhov v socialistickej kultúre. Treba však ešte raz upresniť prednosti tejto metódy pred všetkými ostatnými tvorivými metódami, ktoré sa sformovali v dlhom procese vývinu umenia. Uvedomenie si nevyhnutnosti metódy v umení sa objavilo v 19. stor. spolu so zmenou úlohy umeleckých kánonov. Práve v tomto období umelecký kánon stratil svoj význam. Zafixovali to romantici, ktorí podrobili umelecké kánony kritike. Všimnime si, že objavenie sa problému metódy sa v konečnom zmysle vysvetľuje príčinami vyplývajúcimi zo spoločenského zriadenia, o ktorých sme už hovorili: odcudzenie človeka vo všetkých sférach činnosti, konštituovanie individualizmu ako totálneho vzťahu človeka k svetu v podmienkach kapitalizmu. Ako dôsledok toho vzniká otázka metódy odrazu skutočnosti nielen v umení, ale aj vo vede, aj vo filozofii. V umení sa problém metódy stal osobitne dôležitým, lebo od jeho riešenia je závislá ďalšia existencia samého umenia, možnosti jeho pôsobenia, prijímania atď. Metóda v umení, spôsob odrážania skutočnosti i spôsob realizácie koncepcie človeka a sveta (vrátane jazyka a umeleckých techník) navzájom spolu súvisia. Práve v tomto období sa objavili rôzne metódy: romantizmus, kritický realizmus, metódy modernistického umenia. Na rozdiel od týchto metód metóda socialistického realizmu odráža realitu a pretvára ju. Tvorba reality, „dialektika pôsobenia“, je najcharakteristickejšou črtou metódy socialistického realizmu.

Úloha všestranného osvojovania života v umení socialistického realizmu sa určuje samou podstatou tohto umenia ako umeleckej sféry komunistického hnutia. Toto hnutie v konečnom dôsledku predvída kvalitatívnu obnovu vo všetkých oblastiach spoločenského života ľudí. Pred umením socialistického realizmu sa odкрýva taká perspektíva historického vývinu, akú nepoznalo nijaké iné umenie. Socialistický realizmus ako konkrétny historický typ realizmu je súčasťou kolektívneho osvojovania skutočnosti, vyjadruje myšlienky osloboditeľského zápasu prole-

tariátu, stelesňuje princípy vedeckého komunizmu, úsilie o socialistickú obrodu života. V socialistickom realizme sa tvorí nová koncepcia slobodnej osobnosti, ktorá participuje na harmonických spoločenských vzťahoch.

Podobná metóda, prirodzene, celkom po novom stimuluje rozvoj umenia, mení vplyv radu faktorov, ktoré určujú dynamiku druhov umenia.

Pretože „základným kapitálom socializmu je sám človek“ (K. Marx) a cieľom komunistickej výstavby je všestranný rozvoj osobnosti, iný význam nadobúda aj voľný čas. Voľný čas sa mení na faktor, ktorý zabezpečuje možnosti sebarozvoja osobnosti, osvojovania výtvarných svetovej kultúry a výsledkov umenia.

Ustavičný rast špecifickej váhy voľného času v socializme je v tomto zmysle stimulom rozkvetu umenia, určuje dynamiku druhov a napomáha ich intenzívnejšiemu rozvíjaniu. Tu si treba všimnúť, že voľný čas vo svojej novej kvalite pomáha formovať správne predstavy o sociálnom priestore a čase.

V marxisticko-leninskej teórii, ktorá je svetonázorom a formuje celostnú, vedeckú predstavu o svete a teda aj o sociálnom priestore a čase, existuje ich principiálne nové chápanie. „Pocit času a priestoru, píše A. N. Loj, „je súčasťou historického vývinu a nemožno si predstaviť individuum, ktoré by vnímalo svoju spoločenskú aktivitu bez neho. A podobne ako spoločenská aktivita osobnosti sa stáva skutočnosťou, teda širokým, masovým javom v podmienkach komunistickej výstavby, svetonázorový, hodnotový obsah kategórií času a priestoru tu po prvý raz získava adekvátny životný zmysel.“ (5, s. 85)

Metóda socialistického realizmu, v základe ktorej spočíva marxisticko-leninský svetonázor, predpokladá v umení možnosť prežívania priestoru a času adekvátne ich životnému významu, lebo priestor a čas vo svojom sociálnom aspekte sa v umení socialistického realizmu prežíva ako priestor a čas realizácie slobody ľudskej osobnosti. V umení socialistického realizmu sa prekonáva i fetišizácia času i fetišizácia priestoru a vzniká orientácia na pravdivé pochopenie úlohy priestoru a času v ich vzájomnom pôsobení v procese rozvoja spoločenského kolektívu a ľudskej individuality. To svojím spôsobom určuje nevyhnutnosť harmonického rozvoja tak priestorových ako aj priestorovo-časových a časových druhov umenia, ktoré v súhrne dávajú celostný zážitok skutočnosti.

Medzi faktormi, ktoré majú vplyv na rozvoj celého systému druhov umenia, zaujíma osobitné miesto cieľavedomá kultúrna politika strany a sovietskeho štátu. Je to absolútne nový faktor v svetovom kultúrnehistorickom procese. Humanizácia a demokratizácia umenia, vznik nového subjektu umeleckej činnosti, prekonanie jednostrannosti v umení, formovanie nového subjektu umeleckej činnosti, prekonanie jednostrannosti v umení, formovanie nového typu komunikácie s umením, preniknutie metódy socialistického realizmu do umenia — teda to, čo stimuluje

rozkvet socialistického umenia — je na jednej strane výsledkom rozvoja objektívnych základov socialistického zriadenia, na druhej strane je výsledkom cieľavedomej kultúrnej politiky strany a sovietskeho štátu, ktorá sa môže realizovať jedine v podmienkach socializmu.

V straníckych uzneseniach sa určujú cesty rozvoja profesionálneho i amatérskeho umenia, načrtávajú sa perspektívy vývinu umenia vcelku i jeho jednotlivých druhov, berú sa do úvahy osobitosti rozvoja „masových“ a „tradičných“ druhov umenia. „Naša strana, verná leninskej kultúrnej politike“, píše sa v správe XXVI. zjazdu KSSZ, „má pozorný a starostlivý vzťah k umeleckej inteligencii, orientuje ju na riešenie veľkých tvorivých úloh. To podporuje ďalšiu konsolidáciu tvorivých síl, vzostup duchovného života spoločnosti. A niet pochyb o tom, že sovietski majstri kultúry nás obšťastnia novými umeleckými objavmi.“ (4, s. 63) Starostlivosť strany a vlády o umeleckú inteligenciu, o všestranné zvyšovanie kultúrnej úrovne ľudu, vrátane estetickej výchovy a umeleckého vzdelania, odhaľuje nové horizonty v rozvoji umeleckej kultúry v celom jej bohatstve a druhovej mnohorakosti.

Tieto faktory dynamiky druhov v umení socialistického realizmu vplývajú na osamostatnenie a syntézu, na vzájomné pôsobenie druhov vnútri samého systému. Osamostatnenie a syntéza si ešte stále zachovávajú svoj význam pre rozvoj umenia, zabezpečujú jeho zachovanie práve ako systému druhov, no prejavujú sa v novej kvalite, ktorá je vlastná umeniu socialistického realizmu.

Pretože nás zaujíma predovšetkým syntéza umení, o tendencii k osamostatňovaniu iba poznamenáme, že v praxi i teórii socialistického umenia sa stretávame s osobitnou pozornosťou voči tejto zákonitej tendencii. Intenzívny výskum a vytvorenie fundamentálnych teórií maliarstva, divadla, poézie, hudby, filmu a iných druhov umenia svedčí o hlbokom pochopení špecifickosti druhov umenia, ktorá sa prakticky realizuje v ich smerovaní k osamostatneniu, k uchráneniu vlastnej suverenity. Pochopenie dialektiky osamostatňovania a syntézy umožňuje odhaliť reálny obsah historického procesu vývinu umenia a postaviť na vedecký základ riadenia a prognózovania tohto procesu. V spojitosti s týmto sa objavujú nové perspektívy pred každým jednotlivým druhom umenia a vznikajú nové možnosti organizácie ich syntézy tak v procesuálnom, ako aj v štrukturálnom vzťahu.

Syntéza druhov v umení socialistického realizmu sa na jednej strane principiálne kvalitatívne odlišuje od syntézy umení v predchádzajúcich epochách, na druhej strane sa opiera o výsledky svetovej umeleckej kultúry. Rozdiely sa prejavujú predovšetkým v syntéze ako procese, vo vzájomnom pôsobení umení v najširšom zmysle, no pritom sa zachovávajú a fungujú tradičné syntetické štruktúry a svoj význam nestrácajú ani pravidlá formálnej organizácie týchto štruktúr.

Pokiaľ ide o základy syntézy druhov, iba časť z nich je spoločná pre všetky obdobia dejín umenia, vrátane umenia socialistického rea-

lizmu. Možnosť syntézy druhov sa ešte stále zaistuje ich príslušenstvom k umeniu — k fenoménu, podľa zákonov ktorého existujú a pôsobia. Dôležitú úlohu v syntéze má tiež verbálny základ umeleckej kultúry, spojenie verbálnych a vizuálnych princípov odrazu skutočnosti. Tým sa azda aj vyčerpáva spoločný základ dôvodov pre syntézu druhov umenia. V umení socialistického realizmu vznikajú pre túto syntézu nové dôvody a predpoklady.

Na proces vzájomného pôsobenia jednotlivých druhov umenia do istej miery vplýva ideologická orientácia, ktorá sleduje akumuláciu osobnostných významov a hodnôt vo všeobecnosti. Táto orientácia vyjadruje reálny proces kolektivizácie a univerzalizácie medziľudských vzťahov, ako aj vývinu spoločenského vedomia v podmienkach socializmu, opiera sa o praktické dosiahnutie sociálnej a kultúrnej jednoty ľudu. Táto orientácia, transformovaná vo filozofickej teórii, tvorí základ rozvoja umenia. No na rozdiel od buržoázneho umenia umenie socialistického realizmu formuje vedecká teória marxizmu-leninizmu. Táto teória určuje svetonázor sovietskej umeleckej inteligencie, jej uvedomelý vzťah k metóde socialistického realizmu, ktorú vedecky zdôvodňuje marxizmus-leninizmus. Metóda z tohto hľadiska vystupuje ako jediný ideový základ rozvoja jednotlivých umení a zabezpečuje možnosť ich spojenia na obsahovej rovine. No metódu socialistického realizmu charakterizuje aj jednoliatosť jej estetických princípov, preto pre syntézu druhov umenia má osobitný význam ich estetická jednota, ktorá sa prejavuje v spôsobe odrážania skutočnosti, v realizácii estetických ideálov a spoločenských cieľov, v umeleckej metodológii. Tak sa najprv odhaľuje možnosť syntézy druhov na spoločnom estetickom a umeleckom základe, ktorého význam nepretržite vzrastá. Správnejšie by bolo hovoriť o jednom ideovo-estetickom základe syntézy umení v socializme, ktorý podmieňuje možnosť realizácie tejto syntézy a ďalší rozvoj tak na obsahovej, ako aj na formálno-štruktúrnej úrovni.

Ako absolútne nový dôvod pre syntézu umení môžeme príviesť vznik všestranne rozvinutej, celostnej osobnosti človeka. Jej proces formovania mení tendenciu sociálnej univerzalizácie v realitu, vo fakt praktickej činnosti spoločnosti. „V období komunistickej spoločnosti“, písali K. Marx a F. Engels, „jediný spoločnosti, kde samostatný a slobodný rozvoj jednotlivcov prestane byť frárou, tento rozvoj sa podmieňuje spojením, ktoré vzniká sčasti v ekonomických predpokladoch, sčasti v nevyhnutnej solidárnosti slobodného rozvoja všetkých, a napokon, v univerzálnom charaktere činnosti indivíduí na základe existujúcich výrobných síl. Ide tu teda o indivíduá na určitom historickom stupni vývinu, a vôbec nie o nejaké náhodné indivíduá, nehovoriac už o nevyhnutnosti komunistickej revolúcie, ktorá sama je spoločnou podmienkou rozvoja všetkých ľudí.“ [2, s. 441]

Všestranný harmonický rozvoj osobnosti odstraňuje nedorozumenie medzi „ľudskou“ a „jednotnou“ prácou, mení akúkoľvek ducifovnosť, teda

aj umeleckú činnosť na všefudskú. „V každom prípade“, písali K. Marx a F. Engels, „v rámci komunistickej organizácie spoločnosti odpadá podriadenie umelca miestnej a národnostnej ohraničenosti, ktoré vyplývajú z delby práce a tiež aj uzatváranie umelca do hraníc niektorého konkrétneho umenia, zásluhou čoho je výlučne len maliarom, sochárom atď., takže už jeden názov jeho činnosti dostatočne presne vyjadruje jeho profesionálny vývin a jeho závislosť od delby práce. V komunistickej spoločnosti niet maliarov, existujú iba ľudia, ktorí sa zaoberajú maliarstvom ako jedným z druhov svojej činnosti.“ (2, s. 393)

O praktickú realizáciu tejto tendencie v podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti sa opierajú integračné úsilia umenia socialistického realizmu. Samo umenie sa vždy usilovalo o formovanie harmonického človeka, no iba v podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti sa toto úsilie opiera o reálny proces všestranného rozvoja človeka, ktorý sa uskutočňuje v praxi. A ak možno hovoriť o nejakej osobitnej syntetickosti súčasného umenia, tak iba v súvislosti s umením socialistického realizmu a nie s umením všeobecne. Nejde len o to, že práve v socializme má umelec možnosť stať sa všestranným, univerzálnym a napomáhať vďaka tejto univerzálnosti integrácii umení, no najmä — a to je zrejme aj z myšlienok Marxa a Engelsa, rozvíja sa nový typ osobnosti. Táto osobnosť je univerzálna, všestranne rozvinutá, a preto je aj umeleckou, estetickou osobnosťou, pre ktorú, po prvé, existuje možnosť praktického osvojenia všetkých druhov umenia a, po druhé, toto osvojenie je nevyhnutnosťou pre jej sebarozvoj a sebarealizáciu. To v podstate postupne mení ľubovoľného človeka komunistickej formácie, mení ho okrem iného aj na subjekt umeleckého procesu, na subjekt syntézy druhov umenia.

Z toho je jasné, že syntéza druhov umenia v komunistickej spoločensko-ekonomickej formácii sa rozvíja ako odpoveď na potreby, ktoré majú predovšetkým priamy vzťah k umeniu ako k dôležitému faktoru všestranného rozvoja osobnosti. Tieto potreby sa uspokojujú na kvalitatívne novej etape rozvoja umenia tak, že človek sa mení na subjekt tohto rozvoja, na subjekt syntézy umení.

V človeku komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie sa tak s bezprostredným osvojovaním umenia v celom bohatstve jeho druhov prekonáva jednostrannosť citového rozvoja. Všetky typologické formy citovosti sa rušia vo všestrannom, celostnom citovom vzťahu k svetu, čo určuje nielen umeleckú a estetickú činnosť človeka, ale prispieva aj k jeho estetizácii vôbec, k estetizácii všetkých druhov jeho činnosti a jej výsledkov.

LITERATÚRA

1. MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 46 Moskva 1968.
2. MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 3. Praha 1958.

3. MARX, K. — ENGELS, F.: Iz rannich proizvedenij. Moskva 1956.
4. Materiály XXVI. zjazdu KSSZ.
5. LOJ, A. N.: Sociaľno-istoričeskoje soderžanije kategorij vremja i prostranstvo. Kijev 1978.

ДИНАМИКА И СИНТЕЗ ВИДОВ ИСКУССТВА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЕ СОЦИАЛИЗМА

Вадим Петрович Михалёв

Автор исследует факторы динамики видов в искусстве социалистического реализма, которые оказывают влияние на обособление и синтез, на взаимодействие видов внутри самой системы. Обособление и синтез все еще сохраняют свое значение для развития искусства, обеспечивают его сохранение именно как системы видов, однако они проявляются в новом качестве, свойственном искусству социалистического реализма.

DYNAMIK UND SYNTHESE DER KUNSTGATTUNGEN IN DER KÜNSTLERISCHEN KULTUR DES SOZIALISMUS

Vadim Petrovič Michal'ov

Der Vf. untersucht die Faktoren der Dynamik der Gattungen in der Kunst des sozialistischen Realismus, die auf Verselbständigung und Synthese, auf gegenseitiges Einwirken der Gattungen Einfluss haben. Verselbständigung und Synthese besitzen noch immer ihre Bedeutung für die Entwicklung der Kunst, sichern ihren Bestand als System von Gattungen, aber sie erscheinen in einer neuen Qualität, die der Kunst des sozialistischen Realismus eigen ist.